

УДК 336.711

Чеховський Д.Б.

керівник проектів з ключовими партнерами
АТ «ОТП Банк»

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОНДУ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто особливості функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Виявлено проблеми діяльності фонду на сучасному етапі. Запропоновано можливі шляхи вирішення таких проблем.

Ключові слова: вклад, гарантування вкладів, страхування вкладів, фонд гарантування, франшиза.

Чеховский Д.Б. ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ФОНДА ГАРАНТИРОВАНИЯ ВКЛАДОВ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены особенности функционирования Фонда гарантирования вкладов физических лиц. Выявлены проблемы деятельности фонда на современном этапе. Предложены возможные пути решения таких проблем.

Ключевые слова: вклад, гарантирование вкладов, страхование вкладов, фонд гарантирования, франшиза.

Chekhovskiy D.B. FEATURES OF DEPOSIT GUARANTEE FUND FUNCTIONING IN UKRAINE

In the article the peculiarities of functioning of the Deposit Guarantee Fund are considered. The problems of the fund activities at present are identified. The possible solutions of these problems are proposed.

Keywords: deposit, deposit guarantee, deposit insurance, guarantee fund, franchise.

Постановка проблеми. Системи гарантування банківських вкладів широко відомі сучасній банківській спільноті та визнаються одними з найсуттєвіших елементів підтримання стабільності та ліквідності банківських систем. У межах Європейського Союзу функціонування систем гарантування банківських вкладів є обов'язковим для всіх держав-членів, відповідно до Директиви 94/19/ЄС «Щодо схем гарантування депозитів», що набрала чинності з 30 травня 1994 р.

Специфіка такого способу гарантування полягає у створенні спеціальної організації, яка бере на себе зобов'язання перед вкладниками щодо повернення внесених до банку коштів у випадку банкрутства банку або його неспроможності повернути вкладені кошти за рахунок страхового фонду, яким така організація управляє.

Створення гарантійних фондів є одним з дієвих заходів щодо припинення «паніки вкладників». До того ж ефективна система гарантування банківських вкладів суттєво впливає на політику управління ліквідністю, яка, в свою чергу, є важливою складовою всієї банківської політики, від ефективної та правильної організації якої залежить стійкість функціонування банківської установи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі – ФГВФО або Фонду) активно досліджуються науковими колами та знайшли висвітлення у науковій економічній літературі, зокрема в працях таких вчених, як С. Безвух, Я. Берназюк, О. Іщенко, Л. Конопатська, О. Хоначук [1-5] та інші. Водночас дослідження багатьох проблемних питань діяльності Фонду залишилися незавершеними та потребують подальшого розгляду.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати мету дослідження, яка полягає у виявленні особливостей функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні, з'ясування ключових проблем діяльності Фонду на сучасному етапі та розробці можливих напрямів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система гарантування банківських вкладів в масштабі всієї банківської системи України була започаткована у 1998 р. Виникнення та становлення такої системи пройшли певний еволюційний шлях (рис. 1).

У 1998 році Президентом України був підписаний Указ «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків», яким було затверджене Положення про порядок створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, формування та використання його коштів. Особливістю створення системи страхування депозитів в Україні стало формування фонду страхування вкладів за рахунок державних та приватних коштів. Указом було встановлено, що в разі недоступності вкладу в комерційному банку фізичній особі гарантується відшкодування за вкладом, включаючи відсотки, у розмірі вкладу, але не більше 500 гривень.

Пізніше, 20 вересня 2001 року, Верховна Рада України прийняла Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб», який набув чинності 24 жовтня 2001 року. Даним Законом було передбачено, що Фонд гарантує кожному вкладнику учасника (тимчасового учасника) Фонду відшкодування коштів за його вкладами, включаючи відсотки, в розмірі вкладів на день настання недоступності вкладів, але не більше 1200 гривень по вкладах у кожному з таких учасників. Зазначений розмір відшкодування

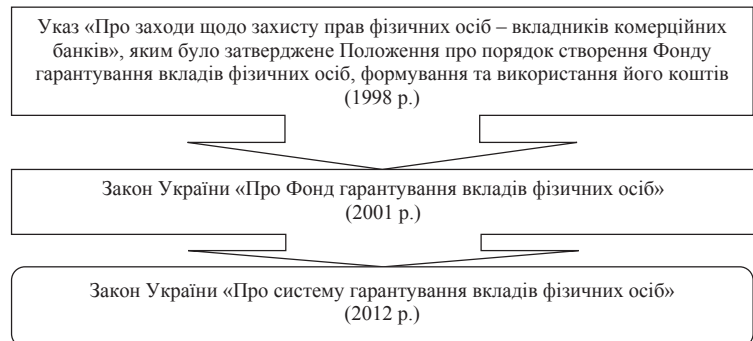

Рис. 1. Еволюція законодавчого регулювання гарантування банківських вкладів

коштів за вкладками, включаючи відсотки, за рахунок коштів Фонду міг бути збільшений за рішенням адміністративної ради Фонду, залежно від тенденцій розвитку ринку ресурсів, залучених від вкладників учасників (тимчасових учасників) Фонду. Окрім позитивних аспектів, існуюча система страхування банківських вкладів вимагала суттєвого удосконалення. Зокрема, це стосувалося: питань урізноманітнення джерел накопичення фінансових ресурсів фонду; надання йому додаткових повноважень стосовно реорганізації та ліквідації банків; упровадження диференційованих ставок оплати регулярних зборів з урахуванням ступеня ризику в діяльності кожного банку, що вельми актуально з огляду на перехід системи банківського нагляду НБУ на принципи, які базуються на оцінці ризиків.

Прийнятий 23 лютого 2012 року Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» частково вирішив зазначені проблеми. Цим Законом було розширено повноваження Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, зокрема в частині щодо виведення неплатоспроможних банків з ринку шляхом здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації неплатоспроможних банків. Також Законом передбачено умови, при настанні яких банк може бути віднесено до категорії проблемних та неплатоспроможних. Банки, які перебували в статусі тимчасового учасника Фонду, набули статусу учасників Фонду, оскільки Закон не передбачає переведення учасників Фонду до категорії «тимчасових учасників» Фонду, тим самим, скасовуючи поняття тимчасового учасника Фонду як такого. Участь банків у Фонді є обов'язковою. Банки набувають статусу учасника Фонду в день отримання ними банківської ліцензії. Виключеннями є АТ «Державний ощадний банк України» та санаційний банк АТ «Родовід». Також Закон встановлює фінансово-правові та організаційні основи системи страхування вкладів та регулює відносини, що виникають в процесі її функціонування.

Основним завданням Фонду є забезпечення функціонування системи страхування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку. Крім безпосереднього захисту банківських вкладів, фонд гарантування наділений й іншими широкими повноваженнями: регулювання діяльності комерційних банків; здійснення перевірок банку з метою контролю за виконанням ним зобов'язань у зв'язку з участю в системі гарантування вкладів; запровадження тимчасової адміністрації в комерційних банках; проведення ліквідації банків.

Впродовж 2001-2013 рр. кількість учасників фонду гарантування постійно збільшувалась. Так, якщо на 01.01.2001 р. кількість учасників фонду гарантування складала 134 банки, то станом на 01.01.2014 р. їх кількість становила вже 178. Таке зростання кількості учасників повністю відтворює збільшення кількості комерційних банків, які мають право проваджувати банківську діяльність.

Фонд відшкодовує кошти в розмірі вкладу, включаючи відсотки, нараховані на день прийняття рішення Національним банком України про віднесення банку до категорії неплатоспроможних та початку процедури виведення Фондом банку з ринку, але не більше суми граничного розміру відшкодування коштів за вкладками, встановленого на дату прийняття такого рішення, незалежно від кількості вкладів в одному банку.

З початку існування системи гарантування вкладів фізичних осіб розмір гарантованої суми відшкодування коштів за вкладками збільшувався 11 разів (рис. 2).

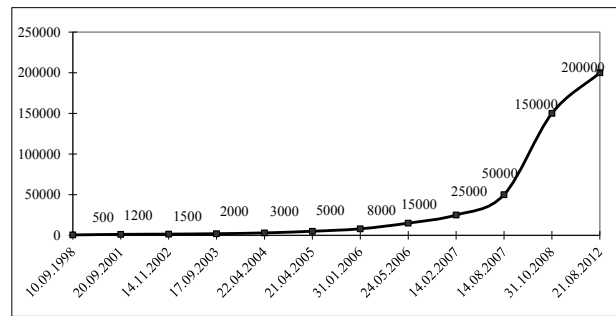

Рис. 2. Динаміка зростання розміру гарантованої суми відшкодування коштів за вкладками, грн.

Останнього разу адміністративною радою Фонду 21 серпня 2012 року було ухвалено рішення № 27 про збільшення розміру відшкодування коштів за вкладками до 200 тисяч гривень, яке зареєстроване в Міністерстві юстиції України 29 серпня 2012 року за № 1452/21764. Отже, на сьогоднішній день розмір гарантованої суми відшкодування коштів за вкладками перевищує початковий розмір гарантованої суми (500 грн.) у 400 разів, значно перевищує розмір середнього вкладу (8486 грн. станом на 01.01.2014 р.) та захищає інтереси 99,5% вкладників.

Деяким категоріям вкладників збанкрутілих банків ФГВФО відмовляє у виплаті компенсації. Приводом є п. 7 ч. 4 ст. 26 Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», яким передбачено, що Фонд не відшкодовує кошти, розміщені на депозит особою, яка на індивідуальній основі отримує від банку процентний дохід по вкладах на більш сприятливих договірних умовах, чим звичайні вкладники, або має інші фінансові привілеї від банку. Не розповсюджується страховий захист, зокрема, на депозитні сертифікати банків, вклади у банківських металах тощо.

У цьому питанні існують певні протиріччя Закону з нормами іншого нормативно-правового акту. Так, в Постанові Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок здійснення банками України вкладних операцій з юридичними і фізичними особами» до вкладів також відносять рахунки у банківських металах. Натомість вклади у банківських металах не охоплюються поняттям вкладу, визначеному у Законі. На наше переконання, даний вид рахунків логічно було б включити до об'єкту захисту.

Важливим питанням функціонування Фонду є фінансова складова його діяльності. З прийняттям Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» змінився підхід щодо сплати регулярного внеску, який наразі виходить з річної ставки 0,5% суми залучених коштів фізичних осіб з урахуванням нарахованого відсоткового доходу, в разі якщо мова йде про гривневі вклади, та 0,8% – стосовно депозитів, номінованих у валюті.

Відмітимо, що мінімальний обсяг коштів Фонду не може бути нижчим за 2,5 відсотка від суми гарантованих Фондом коштів вкладників у межах суми відшкодування з урахуванням суми зборів з учасників Фонду, які мають надійти протягом наступного кварталу. Так, станом 1 січня 2014 р. співвідношення гарантованих депозитів до коштів Фонду, становить 3,3%, що вище законодавчо встановленого рівня [9].

За умов досягнення мінімальної межі або ризику суттєвого зменшення обсягу коштів Фонду Фонд має право вжити заходів для поповнення коштів Фонду, в тому числі й за рахунок спеціального збору. Водночас встановлене чітке обмеження розміру спеціального збору, який сплачений учасниками Фонду

протягом року, не має перевищувати розміру регулярного збору з учасника Фонду, сплаченого учасником Фонду за попередній рік.

Сплата регулярного збору у формі диференційованого збору до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб його учасниками здійснюється, починаючи з II кварталу 2013 року. Основна ідея диференційованого збору полягає в тому, що банки повинні робити внески до Фонду гарантування не за однаковими ставками, а з врахуванням ризиків кожної конкретної фінансової установи. Ступінь ризику кожного банку розраховується виходячи з коефіцієнтів диверсифікації, які встановлюються за такими трьома основними показниками: величина депозитної ставки, частка депозитів населення в пасивах банку та ступінь доларизації депозитного портфеля. В результаті банки, які залучають депозити за завищеними ставками, з більшою часткою депозитів у пасивах (більше 35%), та які мають більше валютних вкладів, ніж гривневих, будуть платити до Фонду більше коштів.

Аналіз запропонованого диференційованого підходу дозволяє зробити висновок, що банки не зможуть претендувати на скорочення відрахувань до Фонду гарантування, оскільки понижувальні коефіцієнти для «правильних» банків відсутні. З огляду на це, з одного боку, надходження до Фонду зростають, а з іншого – навіть «найдисциплінований» банк не буде платити менше.

Відомо, що диференційовані тарифи призначені для зниження ризиків банківської системи та підвищення її надійності. Але існуючий підхід до визначення величини регулярного збору у формі диференційованого внеску враховує лише особливості депозитної політики конкретного банку, нівелює питання його фінансового стану. На нашу думку, більш значимим фактором ризику банкрутства банку є якість кредитного портфеля, ніж процентні ставки по депозитах.

Склад джерел формування коштів Фонду гарантування впродовж досліджуваного періоду дещо змінювався. Загальний обсяг фінансових ресурсів Фонду з 2000 року по 2014 рік зріс більше ніж у 144 рази (рис. 3).

Рис. 3. Динаміка фінансових ресурсів Фонду за 2000-2013 роки, млн. грн. [9]

Аналіз даних рис. 3 свідчить, що лише за наслідками 2001 р. та 2010 р. спостерігалася зменшення величини фінансових ресурсів фонду гарантування. Це, зокрема, можна пояснити значною величиною страхових виплат, а саме: у 2001 р., на початковому етапі функціонування фонду гарантування, – 33,3 млн. грн. та у 2010 р., за наслідками фінансово-економічної кризи, – 2293,7 млн. грн.

За 2013 рік обсяг акумульованих ним коштів зріс практично на 20%, або на 1,2 млрд. грн. – до

7,3 млрд. грн. Відмітимо, що ще у I кв. 2013 р. стрімко скорочувалися і до 01 квітня цього ж року склали 4,8 млрд. грн. Але за останні дев'ять місяців 2013 р. приріст становив 2,5 млрд. грн., або більше 52%. Причиною такого зростання фінансових ресурсів Фонду стало стягування з банків-учасників регулярного збору за новою системою. До того ж навантаження на Фонд з виплат компенсацій вкладникам збанкрутілих банків впродовж 2013 р. стрімко знижувалося: якщо у I кв. обсяг виплат перевищив 725 млн. грн., то вже у II кв. було виплачено 414 млн. грн., а у II півріччі в цілому виплати із Фонду гарантування лише трохи перевищили 40 млн. грн.

За час існування ФГВФО виплати коштів здійснювалися вкладникам 34 банків, які було віднесено Національним банком України до категорії неплатоспроможних або в яких було відкликано банківську ліцензію та розпочато процедуру ліквідації. Всього в межах гарантованого розміру відшкодування коштів отримали близько 400 тисяч вкладників на загальну суму майже 7 млрд. грн. У 2013 році ФГВФО здійснював виплати гарантованих сум відшкодувань вкладникам 24 банків, яким станом на 1 січня 2014 року було виплачено за рахунок коштів ФГВФО 1 185,5 млн. грн. [9].

Характеризуючи створену в нашій країні систему страхування банківських вкладів з точки зору світового досвіду, слід відмітити, що вітчизняна система страхування вкладів у цілому розвивається в руслі сучасних світових тенденцій. Водночас система страхування депозитів в Україні має багато особливостей: участь НБУ у формуванні коштів ФГВФО; державний статус Фонду (ФГВФО – державна установа, яка виконує функції державного управління у сфері гарантування вкладів фізичних осіб); обов'язкова участь банків у системі страхування депозитів; непоширення відшкодування на окремі групи вкладників; обмежений розмір страхового покриття тощо.

Про позитивний вплив системи гарантування вкладів та її вагомий внесок у стабільність фінансової системи країни свідчать наступні дані. Порівняно з 1999 роком: кількість вкладників в учасниках ФГВФО зросла у 10 разів до 47,4 млн. осіб; обсяг вкладів зріс більш ніж у 108 разів до 402,6 млрд. грн.; середній розмір вкладу зріс з 806 до 8486 грн. [9].

Водночас, незважаючи на те, що введення системи страхування вкладів здійснило позитивний вплив на розвиток українського банківського сектору, слід відмітити окремі недоліки, притаманні цій системі.

По-перше, наявність гарантій зменшує зацікавленість вкладників у проведенні якісного моніторингу фінансового стану банківських установ, отже їх орієнтація лише на величину заявлених банками депозитних ставок.

По-друге, нездатність фондів гарантування вкладів виконати свої зобов'язання у разі масового банкрутства банків. Міжнародний досвід страхування банківських депозитів засвідчує, що всі рекомендації мають сенс лише стосовно проблемних банків за стабільного та ефективного функціонування системи в цілому. У випадку системної банківської кризи необхідно виводити з неї всю банківську систему, а потому, в міру стабілізації, поступово знову вводити систему страхування вкладів.

Для удосконалення функціонування ФГВФО пропонуємо вжити таких заходів.

У процесі своєї діяльності Фонд постійно збільшував гарантовану суму відшкодування розмірів вкладів. Рекомендації МВФ та ЄС пропонують вста-

новлювати розмір відшкодувань на рівні одно або двократного розміру ВВП на душу населення. Якщо врахувати дані Державного комітету статистики, відповідно до яких станом на 1 січня 2014 р. обсяг ВВП України становив 1444 млрд. грн., а чисельність наявного населення – 45426,2 тис. осіб, то рівень ВВП на душу населення по початок 2014 року склав 34787 грн. Це означає, що розмір відшкодування, що виплачується вкладникові у випадку банкрутства банківської установи, яка залучила депозит, суттєво завищений, що підвищує так званий моральний ризик, коли вкладника цікавить лише запропонований за депозитом процент, а не надійність банку.

Для того щоб збільшити відповідальність клієнтів банку, пропонуємо диференціювати розмір відшкодування шляхом запровадження «франшизи», коли вкладнику відшкодуватимуть не 100, а 90-95% вкладу. Наприклад, вклади до 100 тис. грн. пропонуємо відшкодувати в повному обсязі. Суму від 100 до 150 тис. грн. – з урахуванням франшизи 5%. Решту суми вкладу від 150 до 200 тис. грн. – з франшизою 10%. За такого підходу вкладник буде вимушений більш відповідально ставитися до вибору банку.

На нашу думку, доцільно також запровадити комбіновану систему страхування та гарантування вкладів. Невеликий розмір вкладів, скажімо, до 10 тис. грн., можна компенсувати шляхом запровадження обов'язкового страхування відповідальності банків через страхові компанії. Тоді як депозити, розмір яких перевищує 10 тис. грн., – за рахунок коштів Фонду. Такий підхід дасть змогу суттєво скоротити витрати Фонду, пов'язані з процедурами ліквідації банків та виплати відшкодування, оскільки левові частки компенсаційних виплат приходяться на великі депозити.

Вважаємо принциповим питання участь Ощадного банку у ФГВФО. Ощадний банк є одним з найбільших гравців ринку вкладів населення. Так, станом на початок 2014 року зобов'язання Ощадного банку перед фізичними особами становили 35,9 млрд. грн. [10]. З нашої точки зору, через те, що банк не є учасником ФГВФЗ (на вклади банку розповсюджується пряма державна гарантія виплати компенсацій за рахунок коштів Державного бюджету), вкладники Ощадного банку фактично знаходяться у гіршому становищі, ніж вкладники інших банків, оскільки, у випадку неспроможності Ощадбанку, на фоні значного дефіциту бюджету, вони ризикують отримувати належні їм виплати невеликими частинами протягом невизначеного часу, подібно до компенсації вкладів Ощадного банку СРСР.

До того ж участь Ощадбанку у ФГВФЗ суттєво покращить фінансову стійкість фонду. Так, статутний капітал банку на початок 2014 року становив 15,8 млрд. грн. [10], отже лише початковий внесок банку в Фонд становитиме 158 млн. грн.

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумки, зазначимо, що утворення ФГВФО сприяло розширенню ресурсної бази комерційних банків і покращенню її структури, забезпечило відповідне зростання банківських активів, розширення банківської діяльності та приріст частки середніх банків на ринку вкладів. Подальше удосконалення діяльності ФГВФЗ в умовах складної політичної та економічної ситуації сприятиме: оздоровленню банківської системи через посилення контролю за банківською діяльністю; підвищенню довіри клієнтів за рахунок їх впевненості у поверненні своїх коштів та трансформації такої довіри у приріст вкладів населення, збільшення частки довгострокових депозитів, укрупнення розмірів депозитів. За рахунок такої сукупності кількісних та якісних змін вітчизняний ринок банківських вкладів стане більш зрілим, конкурентним та стійким до зовнішніх впливів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безвух С.В. Механізм створення і складові елементи системи захисту банківських вкладів суб'єктів господарювання / С.В. Безвух // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 3(12). – С. 179-182.
2. Берназюк Я. Проблемні питання сплати банками збору до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб / Я. Берназюк // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 7. – С. 41-45.
3. Іщенко О. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб: особливості функціонування та шляхи вдосконалення / О. Іщенко // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 5. – С. 52-58.
4. Конопатська Л. Актуальні проблеми страхування депозитів комерційних банків / Л. Конопатська, Н. Бондар // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 1. – С. 37-39.
5. Ходачук О. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб / О. Ходачук // Фондовий ринок. – 2001. – № 12. – С. 4-6.
6. Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків : Указ Президента України від 10.09.1998 р. № 996/98.
7. Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 20.09.2001 р. № 2740-III.
8. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23.02.2012 р. № 4452-VI.
9. Статистичні дані Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fg.gov.ua/statistics/>.
10. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=5802141>.